

РАЗБИРАНЕТО НА ПРОФЕСОР КОСТА ПЕРГЕЛОВ ЗА СПРАВЕДЛИВА СТОЙНОСТ И ЕФЕКТИВНОСТТА И ТЯХНОТО СЪВРЕМЕННО ПРЕДСТАВЯНЕ

Калина Кавалджиева¹
e-mail: kalinakavaldzhieva@gmail.com

Резюме

Развитието на счетоводната теория е от изключително важно значение както от гледна точка на самата теория, така и за практиката. Изключителна важна роля има счетоводната интерпретация на капитала, в това число въпросите за неговата ефективност и анализ. Настоящата концепция за ефективността и нейното проявление чрез справедливата стойност датира още от древни времена. Необходимостта от такава концепция е продиктувана преди всичко от развитието на икономиката, производството и бизнес процеси, както и създаване на качествено нови предпоставки за генериране на нова стойност. Това означава и подготовка за изграждането на нови, институционални и организационни отношения в обществото. Те са от ключово значение за управлението.

Ключови думи: капитал, ефективност, счетоводство, справедлива стойност

JEL: A10, F65, G30

Увод

При изследване на формулата и размяната „пари – стоки – пари“ проф. Коста Пергелов защитава тезата, че не може да има обмяна без равенство и равенство без съизмеримост. Посоченото е и основен постулат на базата, на който счетоводство интерпретира стопанските операции и ги представя като балансови равенства (Пергелов, 2002, с. 50). Налагането на необходимостта от справедливата размяна на пари за еквивалентност на стойностите довежда до заключението, че средството за размяна се използва като мярка на стойността. Налага се убеждението, че тази постановка се доказва не само от развиващите се икономически отношения, но и от развитието на методиката и методологията на счетоводството, а именно утвърждаването на паричната оценка като един от способите на счетоводния метод.

За да обхване многообразие от счетоводни обекти и за да осигури възможност за обобщаване на информацията им – в счетоводството се прилага задължително универсалния паричен измерител. На всички счетоводни

¹ Главен асистент, доктор, катедра „Счетоводство и анализ“, УНСС

обекти се дава парична оценка. Физическите показатели за състоянието и движението на средствата задължително се превръщат в стойност чрез парична оценка.

Счетоводна интерпретация на капитала през призмата на трудовата теория за стойността

Проф. К. Пергелов развива теорията на счетоводството като всеобхватно интерпретиране на капитала през призмата на трудовата теория за стойността. В резултат на разработване на приложни въпроси на промишленото счетоводство, той достига до задълбоченото теоретическо осмисляне на принципните въпроси на счетоводната наука.

В първите години от своята научна дейност проф. К. Пергелов разработва частни въпроси на счетоводното знание, а след натрупването на солиден научно-изследователски опит пристъпва към изследване на фундаментални счетоводни проблеми, респ. разработва фундаменталните теоретични въпроси на счетоводството.

В средата на 60-те години проф. К. Пергелов издава „Функции на отчетността в промишлените предприятия“ (1968), която се отличава със задълбочен теоретико-методологичен анализ на счетоводните концепции и фактически възражда най-добрите традиции от първата половина на XIX век в разработването на счетоводната теория.

В последващите трудове проф. К. Пергелов разработва концепцията за двойствеността в счетоводството, изцяло на основата на трудовата (Марксовата) стойностна теория. Акцентира се върху базисни научни идеи, че двойствеността на счетоводните обекти е обусловена от природата на стойността и двойствения (конкретен и абстрактен) характер на труда. Предпоставки за това са равенството и съизмеримостта между разменяните продукти. Предмет на счетоводното изследване са потребителните стойности като веществени носители на разменната стойност. В счетоводството намира реален израз качествената определеност на обектите като потребителни стойности в единство с тяхното стойностно съдържание. На тази основа се подчертава дълбокото методологическо съответствие на двойствеността, характерна за категориите на трудовата теория за стойността и на тази, характерна за предмета на счетоводството. Посоченото има важна гносеологическа роля на счетоводството, като система за изучаване на практическото проявление на базисните категории на съответната теория на микроикономическо равнище (Пергелов, 2002, с. 41-58).

Не може да не се спомене значимото за теорията на счетоводството обобщение, направено от професор Пергелов, че: „В арсенала на ценните и неоспоримите положителни страни, които притежава счетоводството, зас-

лужено място заема и обстоятелството, че то отразява продуктите на труда (в тяхната веществена и стойностна субстанция) не само в относителната им обособеност и покой, но и в непрекъснатото им движение и изменение. Следователно обект на счетоводството е и движението на средствата, разглеждано като всеобщ атрибут и способ за съществуване на материята. При това движението (схващано като изменение, като преход от едно състояние в друго) се отразява в пространството и времето, представляващи „обективни реални форми на съществуване на движещата се материя“. Счетоводството отразява непрекъснато всички изменения, които настъпват в продуктите на труда, като ги разграничава по време, последователност, продължителност, местонахождение и самостоятелна обособеност. С това тя дава своя принос в утвърждаването на съвременното научно мирозрение, което разглежда движението, изменението и развитието „като всеобщ, фундаментален принцип на битието и познанието“ (Пергелов, 2002, с. 52-53).

С проявлението на стойността на стоките, като диалектическо единство на две страни, предопределени от труда, проф. К. Пергелов обосновава съществуването на елементите на счетоводния метод – счетоводен баланс и двойствено отразяване на операциите по сметките. Авторът пише: „Плод на последователното придържане на счетоводство към обективно съществуващите факти и закономерности в областта на икономиката е и използването на метода (способа) на двойственото отразяване на стопанските операции. Неговите корени се таят в недрата на трудовата теория на Маркс за стойността“ (Пергелов, 2002, с. 49).

Разбирането за двойствеността в качеството и на същностна характеристика на счетоводното изследване е невъзможно без изучаването на научните постижения на българските теоретици на фона на различните икономически школи за стойността. В тази връзка като адекватен критерий се прилагат постиженията на съвременната счетоводна наука с методологичен фундамент – модерния икономикс.

Счетоводната наука има предметна и методологическа страна. Отчита се постигнатото теоретично знание. Счетоводната теория е като съвкупност от знания и като способ за получаването на нови. Тя трябва да бъде „сполучлива програма за непосредствена практическа дейност“, която допринася за подобряване на счетоводната практика и осигурява „противоречивото единство между теория и практика при запазването на тяхната обособеност и специфичност“ (Пергелов, 2005, с. 70).

Икономическата действителност, колкото и да е голямо нейното многообразие, може да бъде сведена в конкретното ѝ проявление до балансово-счетоводна система. За конкретно предприятие ще се обобщат двустранно производствените отношения, социално-икономическите и организацион-

но-икономическите. Организационно-икономическата форма се изразява в отношенията на собственост. Те намират съответна правна регламентация и се явяват необходима предпоставка за придобиване, разширяване или стесняване на икономическата база на дадено предприятие.

Чрез своите способности финансово-счетоводният анализ позволява да се установят причините за възникването и развитието на определени икономически събития, като например на влиянието на кои фактори се дължи размерът на печалбата, рентабилността, забавената или ускорена обръщаемост на средствата, подобряването или влошаването на степента на ликвидност. Както посочва проф. К. Пергелов причинността в микропроцесите се подпомага от счетоводството във връзка с укрепване позициите на детерминизма в изследването и изясняването на икономическите събития (Пергелов, 2002, с. 54).

Процесът на познанието включва в себе си инструменти като оценка на капитала на компаниите и ефективността на компаниите. Спецификата на този счетоводен инструментариум е във формата, в която се прилага и по този начин се обективизира познавателният процес. Интересен е процесът по разкриване на познавателната същност на инструментариума на счетоводния анализ (съвременни подходи на оценка, анализ на ефективност и рентабилност, ликвидност и обръщаемост), изясняване на неговата еволюция и характеризиране на приложението му по отношение на предприятия, които функционират в Европейската общност.

Същност и характеристика на ефективността.

Видове ефективност

В най-широк смисъл под понятието „ефективност“ се разбира резултатност или полезност (Meyers Neues Lexikon, 1972, р. 103). Ефективността като икономическа категория изразява полезността, крайните резултати от дейността на предприятието. Понятието „ефективност“ има латински произход (Речник на чуждите думи в българския език, 1970, с. 254). За да изясним неговата същност е нужно да дадем определение на понятията „ефект“ и „резултат“. Под ефект се разбира резултатът, който е по-добър в сравнение с друг, предпочитан и отговарящ на определени изисквания. Резултатът е по-широко понятие, тъй като всеки ефект е резултат. Отношението на резултата към ресурсите е израз на резултативност. При наличие на факти като минимизиране на вложените ресурси и по-добър резултат, то е налице ефективност. Ефектът се отразява в абсолютна величина, а ефективността винаги е относителна. Ако ефектът нараства по-бавно от ресурсите, ефективността се понижава.

Показатели за „ефективност“ са „рентабилност“, „възвръщаемост“ и „доходност“. Техните резултати влияят върху оценката на финансовото състояние.

Проф. К. Пергелов обобщава, че „ефективността се измерва чрез рентабилността“ (Пергелов, 1998, с. 175). Тя е качествен показател за отношението между краен резултат и елементите на трудовия процес. Това становище се поддържа и от проф Г. Генов, който счита, че рентабилността дава яснота за ефективността от стопанската дейност (Генов, Илиев, 2001, с. 150).

Във връзка с теоретичното изясняване на същността на понятията „стойност“ и „капитал“ и „ефективност“ са работили редица учени в областта на счетоводството и анализа у нас – проф. д-р Д. Добрев, проф. д-р В. Ранков, проф. д-р Ал. Георгиев, проф. д-р Д. Йорданов, проф. д-р Ив. Душанов, проф. К. Пергелов, доц. д-р К. Чуков, доц. д-р М. Тимчев, Проф. д-р Т. Трифонов и други. Те по пътя на задълбочено изследване направиха своя сериозен принос в разработването на съдържателните характеристики на посочените фундаментални икономически категории. Същевременно всеки един от тях в своите трудове е отразявал специфичните тенденции в развитието на счетоводната наука и финансово-счетоводния анализ, и в частност, на посочените въпроси в съответствие с конкретните общественоекономически условия на периода, през който е творил.

Множество усилия са насочени към извеждане на една комплексна методика за изследване на теоретичен модел за оценка и анализ на капитала и ефективността от неговото функциониране. В тази връзка се изследова същността на понятията „капитал“, „стойност“ и „ефективност“. Разкрита е тяхната взаимовръзка и тя е изведена като фундамент за последващо логическо обосноваване на конкретните теоретически възможни и практически приложими модели на анализ на ефективността на предприятието на базата на неговия собствен капитал.

Основната цел на анализа на ефективността на собствения капитал е да подпомогне ръководството на предприятието да използва ефективно наличните човешки, материални и финансови ресурси.

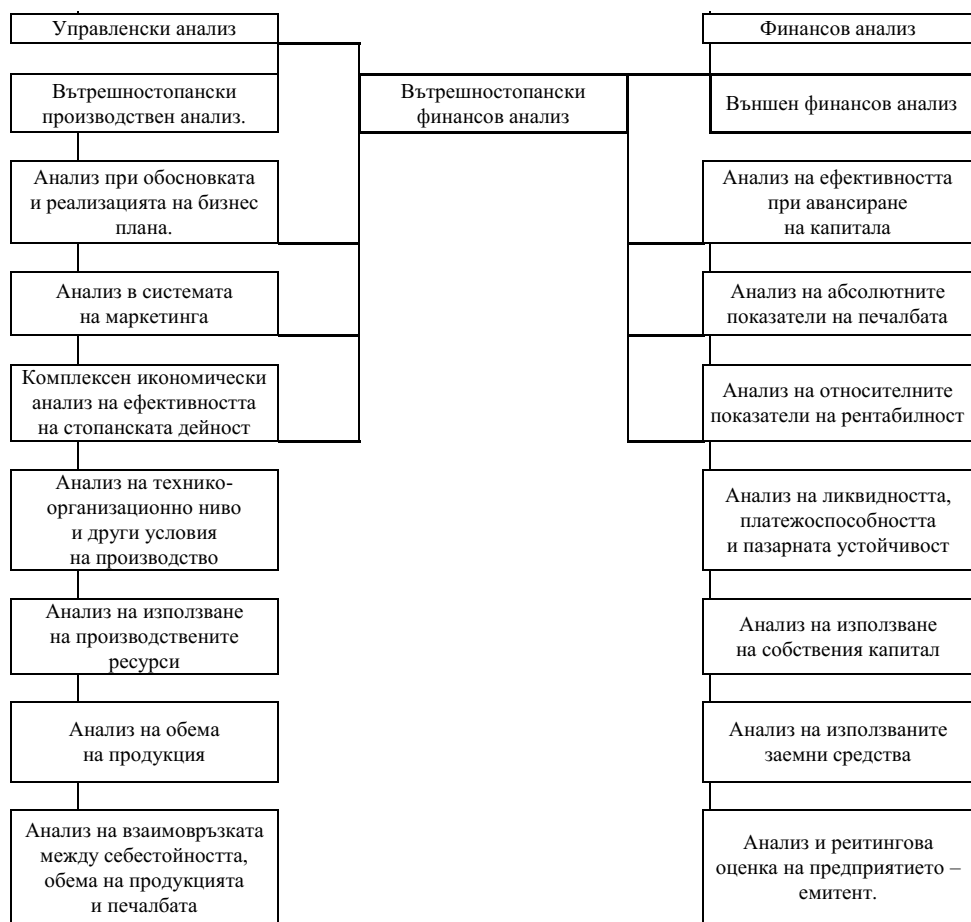
„Ефективността на едно предприятие може да се определи като връзката между производството на продукти или услуги и вложените ресурси, които са нужни за това“ (Вос, 2001, с. 191).

Формирацията се капиталов механизъм създава обективни предпоставки за повишаване активната роля на стопанския и счетоводния анализ в управлението на предприятието. Това изисква модернизация на методиката на стопанския и счетоводния анализ на основа на приложените аналитични методи, сформиращи се в условията на развита пазарна икономика.

Финансовият отчет на предприятието се разграничава на две части – финансов и управленски отчет. Финансовите отчети решават проблемите на взаимоотношенията на предприятията с държавата и с другите външни ползватели на информацията относно дейността му. Финансовият отчет се

регламентира от международни и национални стандарти. Управленският отчет се регламентира от решенията на ръководителите на предприятието, които се влияят от икономически показатели на технико-организационно равнище на производството. За тази цел мениджърите извършват анализ на ефективността на дейността на предприятието (фигура 1).

Фигура 1: Анализ на ефективността на стопанската дейност

Източник: Яругова (1991, с. 240).

Както е видно от схемата, управленският анализ е много по-широк и богат от външния финансов анализ. Това се обуславя от факта, че ръководството на предприятието може да задълбочи анализа, използвайки не само

отчетните данни, но и данните на цялата система на производствения отчет. Управленският анализ включва в системата си не само производствения, а и финансовия анализ, без който ръководството на предприятието не може да осъществи своята финансова стратегия.

В условията на пазарна икономика се повишава необходимостта от аналитичност на счетоводния отчет. Повишава се ролята на стопанския и счетоводния анализ при обосноваване на ефективността на всяко управленско решение.

Възможно е системата от икономически показатели, характеризиращи стопанската дейност на предприятието да се изгради въз основа на технико-организационното равнище на производство. В този случай стопанският и счетоводен икономически анализ придобива характер на технико-икономически анализ.

При анализ на ефективността от използването на капитала и нейното управление е необходимо изработването и възприемането на определение на понятието „ефективност“. Ефективността е икономическа категория, която от една страна изразява съотношението между ползите (резултатите) и жертвите (ресурсите) за постигането им, а от друга – съотношение между жертвите (ресурсите) и ползите (резултатите), получени от направените жертви. Тези два аспекта са неразривно свързани помежду си. Ефективността е израз на получените резултати с единица вложен ресурс. Същевременно с това, ефективността е израз и на вложените ресурси за получаването на единица резултат.

От особена важност при анализа на ефективността е систематизиране на показателите, които характеризират различните ѝ страни.

Таблица 1: Анализ на ефективността чрез различни подходи

Подход	Формулен апарат	Легенда
1	2	3
1. Ефективност на собствения капитал – коефициент на собственост	$K_e = E_{pr} * O_a * K_c$	E_{pr} = ефективност на приходите от продажби O_a = обръщаемост на активите K_c = Коефициент на собственост
2. Ефективност на собствения капитал – капиталова структура	$E_{sk} = E_{pr} * O_a * (1 + K_{Ст})$	E_{pr} = ефективност на приходите от продажби O_a = обръщаемост на активите $K_{Ст}$ = Капиталова структура
3. Ефективност – възвръщаемост на собствения капитал (R_{sk})	$R_{sk} = P / SK$	P = печалба; SK = собствен капитал;
4. Ефективност – възвръщаемост на търговската дейност (R_{NP})	$R_{NP} = P_{pr} / NP$	P_{pr} = печалба от продажби; NP = нетен размер на приходите от продажби
5. Ефективност – възвръщаемост на активите (R_a)	$R_a = P / cp.A$	P = печалба от продажби; $cp.A$ = среден размер на активите
6. Ефективност – във връзка с приходите и разходите на предприятието (приходо-разходен подход)	$E_p = R * 100 / NP$; $E_r = NP * 100 / R$; $R = P * 100 / NP$; $P * 100 / NP = (NP - R) * 100 / NP = 100 - E_p = R$; $NP * 100 / R = (NP - R) * 100 / R = E_r - 100 = R$	E_p = ефективност на приходите E_r = ефективност на разходите R = разходи NP = приходи

Продължение

1	2	3
7. Ефективност на собствения капитал (Ке)	$Ке = SPS / BS$	Ке = коефициент на ефективност SPS = справедлива пазарна стойност BS = пазарна стойност
8. Ефективност във връзка спрямо определяне на дисконтираните парични потоци (Е dpp)	$E_{dpp} = ((PP_i - PP_0) * DF + TV) / CR$	PP _i = входящ паричен поток PP ₀ = изходящ паричен поток DF = дисконтов фактор TV = терминална стойност CR = капиталови разходи
9. Ефективност, разгледана като икономическа добавена стойност /EVA/	$EVA = NP - Ro = EBIT - T = NOPAT - CR$	Ro = Оперативни разходи EBIT = Оперативна печалба T = Данъци NOPAT = Нетна оперативна печалба след данъци CR = Капиталови разходи
10. Обща възвръщаемост на инвестициите (TSR)	$TSR = ((P_1 + P_0) + D) / P_0$	P ₀ = Цена на акция в началото на периода P ₁ = Цена на акция в края на периода D = дивидент

Източник: Яругова (1991, с. 240).

Систематизирането на показателите за ефективност позволява провеждането на комплексен анализ, който обхваща всички страни от дейността на предприятието.

Количествените измерители за ефективно използване на капитала се определят от съотношението на оценката на капитала в текущия и бъдещите периоди:

$$E_c = \text{СПС} / \text{БС}$$

където:

E_c – норма на ефективност от дейността на предприятието;

СПС – Справедлива пазарна стойност на капитала;

БС – Балансова стойност на капитала.

Нормата на ефективното използване на капитала има индивидуален характер. Тя се формира под влияние размера на дохода на индивида, равнището на неговото потребление, възрастовите особености, наситения потребителски пазар със стоки и услуги и други фактори. Между продължителността на периода на използване на капитала в икономическия процес и нормата на временното предпочитане съществува пряка връзка. Прирастът на нормата на временното предпочитане е в резултат на намаляване продължителността на периода на използване на капитала.

Различните концепции за натрупване на капитала оказват влияние върху ефективността от използването му. Предлага се използването на коефициент на ефективност на капитала като съотношение между справедливата му стойност и неговата балансовата стойност. При определяне на справедливата стойност на собствения капитал се използват различните методи за оценка в статика и динамика.

Видно е, че при самостоятелното прилагане на отделните методи за оценка на собствения капитал се получават определени резултати за коефициента на ефективност. При комплексно използване на различните методи за оценка при определяне на справедливата стойност на собствения капитал се получават други значения за коефициента на ефективност. Разликата се дължи именно на едностранното използване на отделните методи, които се основават на информация от отделните отчетни форми без да се обръща внимание на реално съществуващите връзки и зависимости между тях.

Заклучение

С течение на времето се доказва важното значение на счетоводната теория както по отношение на теорията, така и на практиката. Създадената счетоводна информация осигурява възможност да се представи връзка между капитала, неговата ефективност и анализ. Концепцията за ефективност и нейното проявление чрез справедливата стойност доказва своето важно значение за управленията на предприятията при вземане на управленски решения. Нейното приложение и необходимост са предпоставка за развитие на икономиката, производството и бизнес процеси, както и създаване на качествено нови предпоставки за генериране на нова стойност. Това означава и подготовка за изграждането на нови, институционални и организационни отношения в обществото.

Използвана литература

- Вос, Б. (2001). Корпоративен анализ, „Класика и стил“ ООД, София. (Vos, B., 2001, Korporativen analiz, „Klasika i stil“ OOD, Sofia).
- Генов, Г и Илиев, Пл. (2001). Финанси на строителното предприятие, Университетско издателство на ИУ, Варна. (Genov, G i Iliev, Pl., 2001, Finansii na stroitelnoto predpriyatie, Universitetsko izdatelstvo na IU, Varna).
- Пергелов, К. (2002). Счетоводство обективно необходим компонент на икономическата информационна система, Юбилеен сборник, София. (Pergelov, K., 2002, Schetovodstvo obektivno neobhodim komponent na ikonomicheskata informatsionna sistema, Yubileen sbornik, Sofia).
- Пергелов К. (1968). Функции на отчетността в промишлените предприятия. (Pergelov K., 1968, Funktsii na otchetnostta v promishlenite predpriyatia).
- Пергелов, К. (2005). Счетоводството – исторически продукт на богато емпирично и теоретично знание, София. (Pergelov, K., 2005, Schetovodstvoto – istoricheski produkt na bogato empirichno i teoretichno znanie, Sofia).
- Пергелов, К. (1998). Счетоводство и анализ на баланса, София. (Pergelov, K., 1998, Schetovodstvo i analiz na balansa, Sofia).
- Речник на чуждите думи в българския език. (1970). Наука и изкуство, София. (Rechnik na chuzhdite dumi v balgarskia ezik, 1970, Nauka i izkustvo, Sofia).
- Яругова, А. (1991). Управленческий учет: опыты экономических развитых стран. Пер с польского – М.:Финансова статистика. (Yarugova, A., 1991, Upravlencheskiy uchet: opityi ekonomicheski razvityih stran. Per s polyskogo – M.:Finansova statistika).
- Meyers Neues Lexikon, Band 4, Leipzig, VEB Bibliographisches Institut, 1972.

**PROFESSOR KOSTA PERGELOV'S UNDERSTANDING
OF FAIR VALUE AND EFFICIENCY AND THEIR
CONTEMPORARY PRESENTATION**

Assist. Prof. Kalina Kavaldzhieva, PhD
Department of Accounting and Analysis
University of National and World Economy
e-mail: kalinakavaldzhiev@gmail.com

Abstract

The development of accounting theory is extremely important, as can be seen from the point of view of the theory itself and for practice. The accounting interpretation of capital has an extremely important role, including issues of efficiency and analysis. The current concept of efficiency and its manifestation through fair value dates back to ancient times. The need for this concept is dictated primarily by the economy, production and business processes, as well as the creation of qualitatively new prerequisites for creating new value. This also means preparing for building new, institutional and organizational relationships in society. They are key to governance.

Keywords: capital, efficiency, accounting, fairness

JEL: A10, F65, G30